

UDK: 228: 236.93
Pregledni rad
Pripremljeno: Svibanj 1999.

ADVENTNA NADA U APOKALIPTIČKOJ LITERATURI

Niels-Eric Andreassen

Niels-Eric Andreassen je profesor Starog zavjeta na sveučilištu Loma Linda. Diplomirao je 1963. religiju i povijest na Newbold Collegeu u Bracknelu u Engleskoj; magistrirao je iz područja Starog zavjeta 1965. i teologije 1966. na sveučilištu Andrews u saveznoj državi Michigan, a doktorirao 1971. na sveučilištu Vanderbilt u Nashvillu, saveznoj državi Tennessee. Autor je triju knjiga: *The Old Testament Sabbath* (1972), *Rest and Redemption* (1978) i *The Christian Use of Time* (1978) te brojnih članaka, eseja i kritičkih osvrtu.

SAŽETAK

Adventna nada u apokaliptičkoj literaturi

Apokalipsa, iz koje je izvedena riječ *apokaliptika*, u biti znači "otkrivenje" ili "razotkrivanje".¹ Ovom riječi se obično obilježava određena židovska i kršćanska religiozna literatura nastala približno između 200. godine pr. Kr. i 100. godine poslije Krista. Sukladno svom nazivu, apokaliptička literatura je zaokupljena otkrivenjem ili razotkrivanjem budućih događaja u svijetu. Posebno istaknut među tim događajima je dolazak Mesije i uspostava Božjeg kraljevstva. Stoga rasprava o adventnoj nadi u Pismu i povijesti mora uzeti u obzir i apokaliptičku literaturu.

Ključne riječi: *Adventna-nada; Apokaliptička-literatura; Mesija; Sin-čovječji; Židovska-literatura; Kršćanska-literatura*

Vrijeme, mjesto i značajke apokaliptičke literature

Mnogi čitatelji Biblije misle da Novi zavjet teološki i povijesno slijedi odmah iza Staroga. Pri tome nisu svjesni koliko je mnogo događaja i ideja stisnuto na onoj jednoj praznoj stranici koja većinu Biblija dijeli na dva zavjeta. Vrijeme, mjesto i karakteristike apokaliptičke literature svakako da većim dijelom pripadaju toj stranici, dakle, razdoblju između dva zavjeta.

Razdoblje između oba zavjeta počinje negdje u vrijeme perzijskog imperija, ili oko 400. godine pr. Kr.² U narednih sedamdeset godina Bliskim istokom je uglavnom vladao tromi Perzijski imperij. Židovi, koji su u to vrijeme živjeli ne samo u provinciji Judeji već i u dijaspori,³ uživali su političku, gospodarsku i vjersku slobodu.⁴

Svakako, kanonske knjige kao što su Daniel, Estera, Ezra, Nehemija i apokrifne knjige kao Judita i Tobija – ove dvije posljednje vjerojatno opisuju židovske zajednice pod perzijskom vlašću – spominju neka tlačenja Židova, ali također ukazuju na visoki položaj što su ga Židovi mogli postići na perzijskom dvoru.⁵

Aleksandar Veliki je 332. godine pr. Kr. osvojio Palestinu pa je Judeja došla pod helenističku vlast. Dok je Perzijski imperij, po svemu sudeći, podupirao politiku tolerancije prema domorodačkim kulturama svojih mnogih provincija, Aleksandar i helenizam su aktivno podupirali politiku stapanja kulture Istoka i grčke civilizacije.⁶ Na kraju će ovo stapanje Istoka i Zapada imati ozbiljne i trajne posljedice po judaizam, jer je prvih stotinu i nešto godina Judeja ostala relativno mirna egipatska provincija kojom su vladali Ptolemejevići.⁷

Tijekom tih godina Judeja je očito ostavljena kao "hramska zemlja", povjerena svećeničkim vlastima u Jeruzalemu, s minimumom naturanja helenističkih ideja.⁸

Oko 200. godine pr. Kr. Judeja je došla pod kontrolu Sirije i tako ostala oko trideset i pet godina. Prvi su sirijski vladari poštovali judaizam, ali pod Antiohom IV (175.–164. pr. Kr.) nad Jeruzalemom i Judejom počelo je vjersko progonstvo.⁹ To je dovelo do ustanka Makabejaca (167.–142. pr. Kr.) i vladavine Hazmonejaca (142.–63. pr. Kr.)¹⁰ Hazmonejski kraljevi i veliki svećenici sačuvali su Judeju slobodnom od strane političke dominacije, ali nisu uspjeli sačuvati zemlju od unutarnjih sukoba.

Tijekom tog razdoblja osnovane su stranke farizeja i esena, potekle od hasidima (pobožnih), koji su nekoć podupirali makabejski ustanak, ali su se sada protivili hazmonejskim vladarima. U to vrijeme došla je na glas i saducejska stranka.

Premda pitanje točne naravi i podrijetla ovih stranaka nije potpuno riješeno, veoma je dobro poznato da su bile vrlo aktivne i ponekad se nasilno miješale u dnevne događaje, pa su pridonijele općem metežu koji je na kraju izazvao miješanje Rimljana i konačno do njihovog potpunog nadzora nad Judejom.¹¹ Od 63. godine pr. Kr., kad je rimski general Pompej ušao u Jeruzalem (i u Svetinju nad svetinjama hrama), do 70. godine poslije Krista, kad je Jeruzalem pao u ruke još jednog rimskog generala, Tita, Judejom su upravljali rimski prokurator i herodijski knezovi koje je Rim postavljao da vladaju ovim područjem.¹²

U međuvremenu je dijaspora toliko narasla da su velike židovske zajednice postojale u Aleksandriji, Siriji, u provincijama Male Azije, u Grčkoj i u samome Rimu.¹³ Općenito govoreći, Židovi u dijaspori sačuvali su organizirane zajednice koje su uživale neku autonomiju i građanske povlastice, i premda su doživjele i unutarnje i vanjske sukobe,¹⁴ one su ne samo ostale zasebne već su i na znakovit način sačuvale svoju židovsku baštinu.

Spoznaje o judaizmu tog razdoblja crpimo iz velike količine izvornog materijala koji je zbog lakšeg rukovanja obično grupiran u ove dijelove: (1) rabinski spisi, (2) apokrifi, (3) pseudoepiografi, (4) Kumranska knjižnica, (5) Josip Flavije i (6) Filon. Nije to baš zadovoljavajuća klasifikacija, jer tih šest dijelova nisu načinjeni ni prema kakvom principu, kao što bi bila uniformnost sadržaja, podrijetlo ili književna vrsta. Međutim, ova je podjela mnogo upotrebljavana i općenito

prihvaćena. Unutar nje nalazimo mnoge književne vrste; među njima su vjerski zakoni, homiletički komentari, mudrosna učenja, povijesni izvještaji, orakli, himne, kvazi-filozofske rasprave i, naravno, apokalipsa.

Svjedočanstvo je vitalnosti judaizma što je tijekom tog razdoblja, prepunog kušnji i premda geografski raspršen, politički i religiozno podijeljen te tlačen u zemlji i inozemstvu, proizveo zapanjujuću količinu vjerske literature. Što više, to je svjedočanstvo o nemiru i napetostima unutar judaizma tog vremena, koji je proizveo tako različite vrste vjerske literature. Na kraju, to je svjedočanstvo o hegemoniji judaizma u to vrijeme pa se svu ovu literaturu još uvijek može (i treba) smatrati “židovskom”.

Jedna od vrsta literature koja izaziva najviše divljenja je apokalipsa. Židovske apokalipse s kojima smo se pozabavili u ovom poglavlju nalaze se u apokrifima, pseudoepigrafima i kumranskoj knjižnici.¹⁵ Budući da su ove apokalipse neobične, možda bi bilo dobro prikazati njihove posebne značajke.¹⁶

1. Apokalipsa, često uspoređena s proročanstvom, razlikuje se od njega po tome što često ima oblik svjedočanstva neke drevne dostojne osobe ili izvještaja o nekom viđenju, ili programskog spisa kao što je Ratni svitak iz Kumrana. Ponekad ima oblik dugih rasprava, u koje može uključen anđeo tumač.

2. Apokalipsu često proglašavaju “ezoteričnom”, odnosno daje znanje koje je obično skriveno. Ono može biti otkriveno nekom od starih patrijaraha, na primjer Noi, Henoku, Mojsiju ili Jakovljevim sinovima. Na drugim mjestima otkriva ga anđeoski tumač ili se nalazi na nebeskim tablicama čiji je sadržaj otkriven nekoj dostojnoj osobi.

3. S obzirom na ezoteričku narav apokalipse, ne iznenađuje da se apokaliptička literatura služi simboličkim jezikom. Ovo bez sumnje dobro služi, jer stvara zoran kaleidoskopski prikaz prošlih i budućih događaja, a ujedno štiti apokaliptičara kad opisuje osjetljive suvremene događaje ili neprijateljske osobe. Životinje (često složena stvorenja), brojevi, boje, zvijezde, grane, krune, rogovi i voda su među najčešće rabljenim simbolima.

4. Općenito rečeno, apokaliptička literatura je pseudonimna, odnosno njezini autori nisu poznati. Mjesto toga apokaliptički spisi su često pripisivani različitim dostojnim ljudima iz drevne prošlosti. Za tu je pseudonimnost nuđeno mnoštvo objašnjenja, između ostalih i da je apokaliptički pisac jednostavno želio prevariti svoje čitatelje.¹⁷ Postoje mnogo vjerojatnija objašnjenja, na primjer da je apokaliptičar upotrijebio ime druge osobe kako bi izbjegao progonstvo zbog svog spisa,¹⁸ ili da bi dao veći autoritet svom spisu u vrijeme kad je biblijski kanon već postojao, ili zato što je bio opijen “slavom starine”.¹⁹ Možda su H. H. Rowley i D. S. Russell najbliži istini kad kažu da je pripisivanjem svog djela nekom dostojnom drevnom čovjeku pisac poistovjetio svoju osobnost s posuđenim imenom.²⁰

5. Apokaliptičku literaturu karakterizira riječ “hitno”. Ona je literatura krize, pisana u vrijeme kad je judaizam bio raspršen i izložen posebnim pritiscima iznutra i izvana. Njezin primarni cilj bio je besumnje biti “živi izvor snage” narodu koji je živio u to vrijeme “izuzetnog trenutka za njihovu sudbinu”.²¹ Stoga u toj literaturi nalazimo očekivanja da će sadašnje doba u neposrednoj budućnosti nestati u kozmičkoj katastrofi, a to nas vodi izravno predmetu adventne nade.

Sadašnje doba i buduće doba

Tko god želi ispitati adventnu nadu u apokaliptičkoj literaturi, brzo će se naći u prividnoj konfuziji i nedosljednosti kojom je prikazan ovaj predmet. Često bespomoćno tražimo neku konkretnu konceptijsku strukturu u koju su apokaliptičari uklopili svoja adventna očekivanja. Stoga bi bilo dobro da na samom početku shematski razmotrimo neke modele prema kojima bismo mogli razvrstati ova očekivanja.

Model zemaljske obnove

	K	
Sadašnje doba	R	Buduće doba
	A	
	J	

Ovaj je model prisutan kod nekih starozavjetnih tekstova,²² i, prema Russellu, odgovara ranijim apokaliptičkim spisima.²³ Sadašnjim dobom dominiraju neznabošci – kraljevstva ovog svijeta²⁴ – i zle kozmičke sile.²⁵ Ovo je doba obilježeno bezakonjem i tlačenjem,²⁶ a završit će nizom događaja, među kojima su dolazak izbavitelja,²⁷ uništenje svih zemaljskih sila,²⁸ ratovi,²⁹ sudovi,³⁰ kozmički potresi³¹ i uskrснуće mrtvih.³² Uglavnom preovladava opće slaganje u različitim prikazima adventne nade. Prema našem prvom mdoelu, kraj sadašnjeg doba izravno će dovesti do budućeg svijeta koji će biti u ustoličen na očišćenoj i plodnoj Zemlji.³³ Njime će biti obuhvaćeni svi narodi,³⁴ središte će biti u Jeruzalemu s novoizgrađenim hramom,³⁵ u njemu će vladati visoka etička načela³⁶ i ono će biti vječno.³⁷

Model kozmičke obnove

	K	Buduće doba
	R	
	A	
Sadašnje doba	J	

Kao i kod prvog modela, sadašnje doba ide kraju i nestat će dolaskom izbavitelja i pratećim događajima. Međutim, doba koje dolazi je kozmičko, jer nije ograničeno na Zemlju već obuhvaća cijeli svemir. Henokove prisposdobe (1. Henokova 37–71) predstavljaju takvu kozmičku sliku budućeg doba. Nebo i Zemlja bit će preobraženi Izabranikom koji se nalazi pred Bogom (45,4,5; 48,2; 49,2). Sud se proteže na anđele i na ljude (54,1-6; 56,1-4). Na kraju će izbavljeni živjeti u ponovno stvorenom svijetu (45,5), ali očito i pred Izabranikom i Gospodarem Duhova (49,2; 61,4).

Jednako tako i knjiga Mojsijevo uzašašće prikazuje kozmičko izbavljenje koje obuhvaća “sve Njegovo stvorenje” (10,1). Bit će uništeni svi neprijatelji, uključujući i Sotonu, a Izrael će nakon svog izbavljenja pristupiti zvjezdanom nebu (r. 10).

Model privremenog mesijanskog kraljevstva

	K		K	Buduće doba
	R		R	
Sadašnje doba	A	Mesijansko doba	A	
	J	(privremeno)	J	

Prema ovom modelu, sadašnjem dobu koje je po karakteru isto kao i kod ranijih modela, slijedit će privremeno mesijansko kraljevstvo. Premda pripada sadašnjem dobu, ono prelazi i u buduće, jer otvara put za slavni vrhunac uvođenja budućeg doba. Prema Russellu ovaj model odgovara kasnijim apokaliptičkim piscima.³⁸

Takozvana apokalipsa sedmica prema kojoj je svijet podijeljen u deset tjedana, nalazi se u 1. Henokovoj u 93. i 91. poglavlju. Prvih sedam sedmica, a posebno sedma, razdoblja su nepravde. Na kraju sedmog tjedna pojavit će se pravednici i vladati osmim i devetim tjednom, što će dovesti do općeg suda desetog tjedna (91,15). Posljednja tri tjedna pripadaju međurazdoblju mesijanskog kraljevstva, kojemu slijedi buduće doba sa stvaranjem novog neba i uspostavljanjem vječnog blaženstva za sve (rr. 16.17).

Čini se da je piscu 2. Henokove poznat takozvani svjetski tjedan. Sedam dana stvaranja predstavljaju sedam tisuća godina povijesti svijeta, pri čemu je sedma tisuća, koja odgovara suboti, međurazdoblje mesijanskog kraljevstva. Njoj slijedi osma tisuća godina – “vrijeme neračunanja, beskrajno, koje ne zna za godine ni mjesece, ni tjedne ni dane ni sate” (33,2). Međutim, ne spominje se Mesija, a izričito nije spomenuto ni mesijansko međuvremeno kraljevstvo.

Na sličan način 2. Baruhova govori o dolasku privremenog mesijanskog kraljevstva na kraju sadašnjeg doba i nakon što je prošlo dvanaest zala (27,1-15). “Tada će se Mesija početi otkrivati.” (29,4) Nestat će zla, a zemlja će biti plodna (33. 5-8). U tom se trenutku vraća Mesija, odnosno “kad se ispuni vrijeme Mesijina adventa” (30,1). Nije potpuno jasno vraća li se on na nebo ili na zemlju,³⁹ ali dolazi do uskrsnuća i nastaje buduće doba. U 2. Baruhovoj 30 i 40 Mesija se otkriva nakon posljednja četiri kraljevstva, na što će uspostaviti vlast “dok izopačenom svijetu ne bude kraj” (40,3). I opet mesijansko kraljevstvo pripada ovom dobu, ali će biti ustoličeno u budućem. Konačno (2. Baruhova 70–73) će Mesija uništiti posljednju crnu vodu (posljednje zlo doba), pri čemu će neke narode uništiti, a neke poštedjeti (72,2.3). Nakon toga uspostaviti će svoje kraljevstvo u miru pa će “se radost otkriti, a počinak pojaviti” (73,1).

Prema 2. Ezrinjoj 7,27-29 Mesija će se pojaviti na kraju ovog doba da bi uspostavio svoje kraljevstvo radosti za četiri stotine godina, nakon čega će umrijeti, zajedno sa čitavim čovječanstvom.⁴⁰ To će dovesti svijet u stanje prvotnog muka (r. 30). Zatim slijedi uskrsnuće, sud i zora budućeg doba.

Opći koncept privremenog mesijinog kraljevstva počeo je dobivati važno mjesto u novoza- vjetnoj eshatologiji, bilo u obliku sadašnje Kristove vladavine ili u obliku milenija.⁴¹ I rabinska je eshatologija bila upoznata s takvim privremenim mesijanskim kraljevstvom različitog trajanja.⁴²

Sadašnje je doba na izmaku

Dosad su iznesena različita gledišta kojima se željelo objasniti postanak i širenje apokaliptičke literature.⁴³ Većina njih vodi računa o kritičkom razdoblju u kojem se judaizam našao između 200. godine pr. Kr. i 100. godine po Kr. Tijekom tih godina judaizam se našao u matici svjetskih imperija s njihovim promjenjivim vjerskim, kulturnim i ekonomskim vrijednostima. Najhitniji odgovor zahtijevalo je pitanje kako judaizam može preživjeti. Tražeći rješenje ovog problema, apokaliptičari su se usredotočili na spasiteljsku povijest drevnog Izraela, posebno na prvo razdoblje od Adama do Mojsija. No bili su uvjereni da ona svoj smjer ne može duže zadržati u sadašnje kritično vrijeme. Rješenje koje se apokaliptičarima pokazalo kao izlaz iz ove slijede ulice bio je

dualistički svjetonazor.⁴⁴ Prema ovom gledištu sadašnjem svijetu će uskoro doći kraj, pa će se smjer povijesti Izraela nastaviti u novom i vječnom svijetu, kao što smo to upravo vidjeli. Zajedno s ovim privremenim dualizmom ide i etički dualizam koji nemoral i zlo povezuje sa sadašnjim, a moralno savršenstvo s budućim svijetom. Upravo je etički dualizam jačao apokaliptičku preokupaciju privremenim dualizmom, jer ne samo što je sadašnji svijet zao, nego biva sve gori, a ovo napredovanje zla određuje brzo približavanje kraja u sadašnjem dobu.

Držeći ovo na umu apokaliptici navode konkretne dokaze da se sadašnjem svijetu doista bliži kraj, pa nude računanja kojima bi se on mogao kronološki odrediti. Pogledajmo neke od njih.

Sadašnje doba naglo ide svom kraju, čak u okviru života apokaliptika.⁴⁵ "Mladost ovog svijeta je prošla i snaga stvorenja već je iscrpljena pa je advent vremena vrlo kratak...; vrč je blizu cisterne, i brod blizu luke, a put do grada i života gotovo dovršen."⁴⁶ Ovaj opći zamor Zemlje odražava se u nedostatku plodnosti. Poremećeni su prirodni procesi kiše, svjetla i godišnjih doba.⁴⁷ Među narodima posljednji će naraštaj otpasti pod utjecajem sila zla,⁴⁸ i zbog toga će doživjeti neiskazanu žalost, bolest i nevolje.⁴⁹ Pisac 2. Baruhove 27 nabraja ove nevolje kao dvanaest zala koja vode do kraja ovog doba. Posljednja kriza u svijetu jačat će novim i nepopustljivim sukobima između Izraela i njegovih neprijatelja. Oni su prikazani kao vanjske vojne sile kao što su Sirija⁵⁰ ili Rim,⁵¹ osoba zlog svećenika ili neimenovanog tlačitelja.⁵²

S očekivanjem takvog bliskog kraja sadašnjeg doba svakako da se prirodno postavlja pitanje njegovog točnog vremena. Da bi se to postiglo primijenjena su različita kronološka računanja. Jedno od njih je bilo svjetski tjedan od sedam tisuća godina prema kojem će sadašnje zlo doba završiti šest tisuća godina nakon stvaranja, dolaskom Izbavitelja, da bi njima slijedilo tisuću godina mesijanske vladavine. Takva su računanja bila dobro poznata u rabinskom judaizmu,⁵³ a čini se da su ušla i u apokaliptički judaizam.⁵⁴ Uporabom drukčijeg sustava računanja, knjiga Mojsijevo uzašašće kalkulira s 4 250 godina ili osamdeset i pet jubileja, od stvaranja svijeta do kraja vijeka (pogl. 1,2; 10,12).

Prva knjiga Henokova koristi sustav od dvanaest tjedana. Šesti tjedan završava razorenjem prvog hrama (pogl. 93,8), zatim slijedi tjedan otpada (r. 9), nakon kojega će nastupiti mesijansko doba (r. 10; 91,12.13). Devet i pol dijelova je prošlo, a dva i pol još ostaju.⁵⁵ Upotrijebljena su i dodatni računalni sustavi zasnovani na povijesti svijeta od pet tisuća godina i na sedamdesetgodišnjem progonstvu, ali s time se sada ne možemo pozabaviti.⁵⁶

Na kraju treba reći da su učinjeni pokušaji kako bi se pomoću redosljeda kraljevstava na zemlji, odredili posljednji događaji u povijesti. Na primjer, dobro poznato viđenje orla u 2. Ezrinoj 11–13 predstavlja široku raspravu o prilikama koje će vladati tijekom posljednja četiri kraljevstva (pogl.12,10-13). Cilj ovoga bio je pobliže odrediti vrijeme dolaska Mesije, ovdje prikazanog simbolom lava (pogl. 11,37). Na sličan način i 2. Baruhova 39 prikazuje postojanje četiriju kraljevstava, s tim što je četvrto najmoćnije, nakon kojeg će Mesija uspostaviti svoju vlast. Čini se kao da 2. Ezrina i 2. Baruhova ovdje posuđuju iz Danielove knjige.

Premda je uglavnom teško naći bilo kakav precizni podatak, neki apokaliptici su očito identificirali posljednje kraljevstvo s određenim suvremenim silama, kao što su neka nacija ili neka dominirajuća osoba. Važno je zamijetiti da bez obzira koje su sustav računanja primijenili, apokaliptici su kraj sadašnjeg zlog doba očekivali u neposrednoj budućnosti.

No vrijeme kraja je prema 2. Ezrinoj 4,33-44 u Božjim rukama. "On je razdoblja izvagao na vagi, i mjeračkim štapom izmjerio vrijeme, i brojem izbrojio godišnja doba: niti će on poticati događaje, dok određena mjera ne bude ispunjena." (rr. 36.37) Mjera koju treba ispuniti je broj svetih (rr. 36.39.41.32). Gledano iz ugla Novog zavjeta, svakako je slabost što apokaliptici nisu Bogu prepustili određivanje kraja, već su se smatrali pozvanima na neumorno istraživanje ovog predmeta. "Pokaži mi to: treba li više toga doći nego što je prošlo, i da li je pored nas već prošao veći dio?" (r. 45)

Znaci kraja

Neposredan kraj sadašnjeg vremena najavit će niz posebnih znakova. Neki od njih jednostavno pokazuju da se sadašnje doba bliži kraju, drugi su dio općeg meteža u koji svijet upada zbog vladavine zla, dok drugi mogu služiti da iskušaju i rešetaju ljude posljednjih dana.

Jedan od znakova kraja bit će opće opadanje na području morala. "Kad sazrije vrijeme kraja... Silni će na zemlju i njezine stanovnike i njene vladare donijeti smetnje duha i otupjelost srca. I mrzit će jedan drugoga, i izazivati jedan drugoga na borbu, i zli će vladati nad časnicima, i ljudi niskog podrijetla uzvisit će se iznad poznatih."⁵⁷

Druga skupina znakova obuhvaća poremećaje u normalnom životu. Godišnja će se doba iznenada poremetiti⁵⁸ i prema 1. Henokovoj okrenut će svoj redosljed. "Njihovo će sjeme kasniti... Plodovi zemlje će ići unatrag i neće rasti na vrijeme." (Pogl. 80,2.3) To će, naravno, izazvati glad.⁵⁹ Druga Ezrina poremećaje proteže na čovjeka i životinju. "Žene će rađati čudovišta... rađati prerano nakon tri i četiri mjeseca, i ona će živjeti i plesati." (pogl. 5,8). "Divlje će zvijeri napustiti svoja lovišta" (r. 8), "more izbaciti svoje ribe" (r. 7), a "ptice inače neće letjeti" (r. 6). U materijalnom svijetu "krv će procuriti iz drveta, a kamen progovoriti" (r. 5),⁶⁰ a "široka će se područja zemlje rastvoriti, i vatra će suktati iz njih dugo vremena" (r. 8).⁶¹ Vode neće biti na zemlji,⁶² zemlja će se tresti⁶³ dok će se planine pomjestiti i zemlja opustošiti.⁶⁴

U trećoj skupini znakova obuhvaćeni su Sunce, Mjesec i zvijezde. Prema 1. Henokovoj Sunce, Mjesec i zvijezde promijenit će svoj uobičajeni položaj (pogl. 80,3-6). Po svemu sudeći zvijezde u svojim uobičajenim putanjama služe vođenju pravednih, jer "će čitav poredak zvijezda biti skriven od grešnika" (r. 7), vjerojatno zato da ne mogu nazrijeti kraj. Štoviše, Sunce će sijati noću, a Mjesec danju, ili uopće neće svijetliti. Tome će uzrok biti kidanje "rogova suncu" i pretvaranje Mjeseca u krv.⁶⁵ Međutim, i kroz ovu će tamu prodrijeti drugi nebeski znakovi. Sibilina proročanstva govore o "mačevima na zvijezdama obasjanom nebu" u sumrak i u zoru (3. 798.799). Ovi mačevi, naslikani pomoću sunca i oblaka simboli su rata,⁶⁶ ili točnije, nebeskog sudjelovanja u konačnoj bici (5. 512-517). A onda, kad nebeska bitka dotakne Zemlju, "znak izlazi iz stijena dok iz njih curi krv" (3. 798-807).

Djelomice zbog ovih zastrašujućih znakova, a djelomice zbog posljedica posljednjih nevolja ovog doba, četvrti će znak biti početak zastrašujućeg vremena stradanja. Dvanaest zala u 2. Baruhovoj su znakovi kraja onima koji razumiju (pogl. 27-28,1). Posljednje od ovih zala je najteže: "A u dvanaestom dijelu metež od mješavine svega ovog unaprijed rečenog." (pogl. 27,13) Očito da zala dosežu vrhunac meteža i nereda koje će samo mudri moći izdržati. Ovo konačno gomilanje nevolja bit će tako veliko da će dovesti do potpunog sloma osnova ljudskog poštenja. Roditeljji će napustiti djecu, a djeca ubijati roditelje.⁶⁷ Kumranski Hodayat (knjiga psalama) uspoređuje

nevolje kraja s mukama žene koja rađa (3,6-18). Njena bol će prestati tek kad rodi muško čedo, "to čudo uma i moći", što je ukazivanje na divnog savjetnika, silnog Boga (Iz 9,6), odnosno, kraj nevoljama poklapa se s dolaskom Mesije.⁶⁸

Onaj koji dolazi

Apokaliptički pisci očekivanog izbavitelja prikazuju kao dvije važne osobe, Mesiju i Sina čovječjeg, te s nekoliko titula kao što su Izabranik, Pravednik, Pastir, Blagoslovljeni, Nebeski i Sin. Mesija i Sin čovječji su od posebne važnosti zbog svoje vrlo raširene uporabe u židovskoj i kršćanskoj literaturi.

Mesija. – Mesija (pomazanik) je starozavjetni izraz koji se primjenjivao na svećenika (Iz 28,41) i na proroka (1 Kr 19,16), ali najčešće na kralja (1 Sam 9,16; 16,13).⁶⁹ U Starom zavjetu ova je kraljevska titula primjenjivana ne samo na izraelske kraljeve, već i na budućeg eshatološkog vladara.⁷⁰ Prema jednom tumačenju, Mesija "je buduće, eshatološko ostvarenje" idealnog kralja.⁷¹ Možda je ova činjenica razlogom za kraljevsku terminologiju tako često korištenu pri opisu mesijanske ličnosti.

Budući da je apokaliptička literatura eshatološka, često pretpostavljamo da mora po svojoj naravi biti i potpuno mesijanska, no to nije slučaj. U biti, u nekim od naših dokumenata uoče nema "Mesije".⁷² Osim toga, s obzirom na našu opću definiciju Mesijine titule, očekivali bismo da će je ponijeti netko iz Davidove kraljevske loze, iz Judina plemena, kralj koji će ispuniti očekivanja pravog kralja u Starom zavjetu. Premda naši tekstovi ukazuju na takvu osobu, oni po svemu sudeći prikazuju i nekog svećeničkog Mesiju iz Levijeva plemena.

Levitski Mesija. – Prema jednom mišljenju uspostavom svećeničke hazmonejske dinastije, mesijanska nada je privremeno prenesena s Davidovog na Levijev dom.⁷³ Najvažniji tekst po ovom pitanju nalazimo u Oporukama dvanaestorice patrijaraha. Rubenova oporuka 6,5-12 govori o Levijevoj vlasti, pa Ruben mora slušati Levija koji poznaje zakon, izriče sud i prinosi žrtvu "kao pomazani veliki svećenik". Gospod ga je izabrao da bude kralj nad narodom, a Ruben se mora "pokloniti njegovu sjemenu" koje će "među vama biti vječni kralj". Prema Levijevoj oporuci 18,1-11 Gospod će "podignuti novog svećenika"; njemu će biti otkrivene Gospodnje riječi i on će vršiti pravedne sudove. "Njegova će se zvijezda podignuti na nebu kao zvijezda kralja." On će biti veličan, sijat će kao sunce, uklonit će svu tamu i pod njegovom vladavinom zavladat će mir. "Na njemu će počivati duh razumijevanja i posvećenosti" i za njegova će svećenstva doći kraj grijehu. Bezakonja će nestati i on će otvoriti vrata raja, na što će svetima dati da jedu sa stabla života. Na kraju, u Jubilejima 31,13-15., kad blagoslivlja Judu i Levija, Izak daje prednost ovom posljednjem.

Da li su hazmonejski kraljevi-svećenici potaknuli takvo očekivanje levitskog Mesije pitanje je koje nas ovdje ne bi trebalo zaokupljati. Međutim, vrijedi zapaziti da se odmah nakon povratka iz babilonskog progonstva veliki svećenik pojavljuje na vidnom mjestu uz političkog vođu (usp. Zah 3-6). Kasnije je Ben Sirah (Sirah 50) opisao velikog svećenika Šimuna izrazima koji bi inače odgovarali kralju.

Bilo bi prirodno da u odsutnosti snažnog političkog vođe veliki svećenik postane središtem mesijanske nade. S obzirom na to, on je u stanju prikazati svu slavu i sjaj kraljevskog Mesije,

premda ne i moć potrebnu da uništi Izraelove i Božje neprijatelje. Ova će zadaća i onako dopasti kraljevskog vođu ili u najmanju ruku nekog laika.

Takvo objašnjenje, više nego tekstualni umetci, mogu objasniti činjenicu da se čak u Oporukama dvanaestorice patrijaraha levitskom Mesiji ponekad pridružuje kraljevski Mesija iz Judina plemena. Tako će “vam iz plemena [Judina i] Levijeva izaći spasenje Gospodnje; i on će ustati na Belijara.” (Danova oporuka 5,10).⁷⁴ I ponovo, “ujedinite se s Levijem i Judom, jer će kroz njih doći spasenje Izraelu” (Naftalijeva oporuka 8,2). Na kraju Judina oporuka 14,1-6 može, prema Charlesu, očekivati levitskog i kraljevskog Mesiju, ovdje svakako u jednoj osobi. Međutim, ovaj je posljednji tekst problematičan; možda je bio podvrgnut ispravljanju od strane kršćana.⁷⁵

Kraljevski Mesija. – Budući da je Mesija kraljevska ličnost, iz Davidove loze, on pripada sadašnjem dobu pa će se pojaviti ne u budućem, već pri kraju ovog doba. Tako će se prema 2. Baruhovoj, nakon dvanaest zala, “Mesija početi otkrivati” (pogl. 19,3). Najpotpuniji opis ovog kraljevskog Mesije nalazimo u Salomonovim psalmima 17 i 18. U njima čitamo da će “vladati Izraelom”, “razbiti nepravedne vladare”, “očistiti Jeruzalem” i uništiti svaki grijeh i bezbožnost “riječju usta svojih” (pogl. 17,23-27). Zatim će “okupiti svoj sveti narod”, povesti ih u pravdi i naseliti u zemlji (rr. 28-31). Neznabožacki narodi će mu se pokoravati i bojati ga se (rr. 32-38). Međutim, on će vladati u očišćenom i svetom Jeruzalemu. Ne uzda se u oružje, niti umnožava srebro i zlato, nego je “sam Gospodin njegov kralj” (rr. 37-44). Bog će ga učiniti mudrim i silnim i on će pasti stado “vjerno i pravedno” u duhu mudrosti. Nitko se neće spotaknuti, nitko neće biti ohol, jer on će ih suditi i učiti riječima “kao što su riječi svetoga” (rr. 45-51; 18,8-10).

U svemu ovome Mesija aktivno sudjeluje u suđenju svakome zlu, zemaljskom i nebeskom, na kraju sadašnjeg doba. On nije samo Davidov potomak,⁷⁶ knez,⁷⁷ već i nebeski čovjek, zvijezda s istoka, poslan od Boga.⁷⁸ Tako se lik Mesije stapa s likom Sina čovječjeg, koji je nebeski Izbavitelj. Čovjek iz mora je onaj kome Svevišnji čuva mnoga ljeta [(i) preko kojega će izbaviti svoje stvorenje]” (2. Ezrina 13,26.27). On će stati na goru Sion (r. 36), ukoriti narode (r. 37), okupiti izraelska plemena (rr. 40-47) i pobrinuti se za njihov mir (r. 47). Ukratko, on je kraljevski Mesija kao i nebeski Sin čovječji, ili “blagoslovljeni”.⁷⁹

Dvojaki mesijanizam. – Oporuke dvanaestorice patrijaraha ne ističu samo Mesijin levitski karakter, kako smo to upravo vidjeli, već najavljuju i dvije mesijanske osobe. “A sad, djeco moja, slušajte Levija i Judu, i ne ustajte protiv ova dva plemena, jer će vam iz njih izići Božje spasenje. Jer će Bog iz Levija podići velikog svećenika, a iz Jude kralja [Boga i čovjeka]. On će spasiti sve [neznabošce i] narod Izraela.”⁸⁰ Premda se smatra da je tekst o dvojici Mesija kršćanski umetak, s obzirom da izvorni tekst govori samo o Levijevu i Judinom plemenu,⁸¹ takvo se dvojno mesijanstvo javlja i u kumranskoj literaturi, pa ga ne možemo olako odbaciti. Zanimljivo je da su u Kumranu nađeni fragmenti Levijeve i Naftalijeve oporuke.

Nije lako dati ocjenu mesijanstva u Kumranu, jer je ono bilo predmet mnogih različitih mišljenja.⁸² Međutim, čini se da je postojao sljedeći uzorak. Dva Mesije (Aronov i Izraelov) pojavljuju se u Priručniku za stegu. Njihove funkcije nisu određene, ali prema ovom dokumentu zajednica mora ostati uz svoje pravila do dolaska ovih Mesija.⁸³ Na drugim mjestima, osim pravila za upravljanje zajednicom (i budućom zajednicom), čini se da svećenički vođa na gozbi ima prednost nad kraljevskim vođom (Mesijom).⁸⁴ Još su zagonetniji tekstovi u Damaštanskom dokumentu koji govore o Mesiji od Arona i Izraela (2. 1 [ms. B]; 12.–13. 1 [ms. A]; 13. 21; 14. 19). Glavna teškoća

jeste u tome što ovi tekstovi nagovješćuju očekivanje dvojice Mesija, svećeničkog i kraljevskog, dok je riječ "Mesija" u jednini. K. G. Kuhn je mišljenja da je neki kasniji pisar iz teoloških razloga prepravio množinu u jedninu, ali to baš nije sretno rješenje problema.⁸⁵ Bolje bi bilo pitati se da li dokument na drugim mjestima govori o dva izbavitelja.⁸⁶ To se zapravo i događa u 7,18-21 gdje se u komentaru na Brojeve 24,17 tumači da zvijezda predstavlja svećeničkog, a žezlo kraljevskog vođu. Međutim, nismo sigurni da ovaj tekst moramo razumjeti eshatološki. No ipak se čini da u Damaštanskom dokumentu postoji bar dvojako razumijevanje mesijanstva, ako i ne dvojice Mesija.

Na drugim mjestima kumranskih spisa dvojaki Mesija javlja se u Testimonia,⁸⁷ Mesijanskom Florilegiumu⁸⁸ i u komentaru Izaije.⁸⁹ Ratni svitak daje uzvišeniji položaj glavnom svećeniku, ali također i knezu, vjerojatno vođi u bitci.⁹⁰

Zbog toga, premda je teško precizno odrediti narav mesijanskih očekivanja Kumranovaca, čini se da su očekivali obojicu, svećeničkog i kraljevskog eshatološkog vođu. Njihovo očekivanje je oblikovano prema karakteru same zajednice. Bila je strogo religiozna, osnovao ju je svećenik, ali je uz to bila i militantna.⁹¹ Ovo može biti objašnjenje za dvojaku mesijansku nadu. Radilo se o mesijanskoj nadi prilagođenoj zajednici koja nije njegovala opći mesijanizam 2. Ezrine i Salomonovih psalama. Kumranska eshatologija je zamišljena jako usko. Mesije Arona i Izraela su Kumranovci – jedan je svećenik koji vodi zajednicu, a drugi je knez koji vodi njezine bitke. Očita podređenost kraljevskog Mesije (Izraela) svećeničkom Mesiji (Arona) odgovara Isusovoj ocjeni političkog Mesije,⁹² premda je do nje u Kumranu došlo iz dubokog poštovanja prema svećeničkom vođi, a ne zbog nepovjerenja prema političkom i vojnom vođi.

Sin čovječji. – Uobičajen starozavjetni izraz "Sin čovječji" u značenju "čovjek" (vidi Ps 8,5; Ez 2,1) dobio je posebno eshatološko značenje već u Knjizi o Danielu (7,13). Ovdje se odnosi na nebesko biće koje će u posljednje dane izići pred Boga da izvrši sud. Prema mišljenju znanstvenika titula Sin čovječji s vremenom je bila izložena utjecaju lika idealnog čovjeka, poznatog u razmišljanju na Bliskom istoku, posebice od perzijskih vremena na dalje,⁹³ ali u to ne možemo biti sigurni.

Kad dolazimo do židovske apokaliptike, lik Sina čovječjeg se javlja na vidnom mjestu u takozvanim Henokovim prisposodobama (1. Henokova 37–71). U njima je Sin čovječji nesumnjivo nebesko biće koje stoji pred Bogom (pogl. 46,1-3; 48,2; 69,29). On postoji od ranije (48,3), Bog ga je držao skrivena od početka (r. 6; 62,7), ali će se otkriti na kraju vremena (48,2). Tu se ističu dvije značajke Sina čovječjeg. Jedna je bliskost Bogu ("Gospodaru Duhova"). Izabrao ga je Gospodar Duhova (pogl. 46,3, 48,6) i u stvari nosi titulu "Izabranik" (pogl. 45,3-5; 49,2; 51,3; 52,6; 53,6; 61,4,5; 62,1). On stoji pred Gospodarom Duhova (pogl. 48,2) ili sjedi na prijestolju (pogl. 51,2,3; 61,8; 69,29). Zbog toga prima štovanje (pogl. 48,5; 61,7; 62,9). Druga je značajka njegova velika bliskost čovjekovim zbivanjima. Ima izgled čovjeka (pogl. 46,1) i, naravno, pojavljuje se kao čovjek eshatona (pogl. 69,29) kad preuzima slučaj pravednika (pogl. 46,4-7).

Prigodom pojavljivanja Sinu čovječjem se pripisuju tri funkcije. On će pravednost, tajne i blaga mudrosti otkriti izabranima (pogl. 46,3; 49,3; 51,3). On će suditi kraljevima i drugima koji tlače pravedne (pogl. 46,5-8; 48,9,10; 52,6,7; 62,2,3; 63,11). Ovoj posljednjoj funkciji prethodi uskrnuće (pogl. 51,1; 61,5).

Na drugim mjestima u našoj literaturi izbavitelj se pojavljuje u Sibilinim proročanstvima 5,414 kao "blagoslovljeni" s neba, a u 2. Ezrinoj 13 kao Čovjek iz mora. Ovaj posljednji ima iste funkcije suđenja i izbavljenja kao Sin čovječji (rr. 6-16.33-38), i on također na kraju donosi otkrivenje Božjih tajni (rr. 52.53). Međutim, i on ima titulu "Sin moj", što je mesijanski naziv (rr. 32.52).

Ovo postavlja pitanje identifikacije Sina čovječjeg u odnosu na Mesiju. Prva Henokova 71,12-17 predstavlja neobičan problem, jer ovaj ulomak poistovjećuje Sina čovječjeg s Henokom.⁹⁴ U pokušaju razjašnjenja ove neobične identifikacije, iznesena su razna gledišta, među ostalima da je Sin čovječji kolektivni simbol,⁹⁵ zajednička osoba⁹⁶ ili nebeski pratip u kome je utjelovljen čak i Henok,⁹⁷ ali se ovo ne čini sretnim rješenjima. Mnogo je važniji odnos između Sina čovječjeg i Mesije. Premda na površini može izgledati da su Mesija i Sin čovječji jednostavno dva imena za u suštini jednu eshatološku osobu, svi se tumači slažu, a naše istraživanje ovih tekstova potvrđuje, da koncept Sin čovječji ne samo što je drukčijeg podrijetla od Mesije, nego i ostvaruje sasvim drukčiju ulogu. U biti Mesija naglašava ljudsku, zemaljsku i povijesnu osobinu eshatološkog izbavitelja. On se otkrio među ljudima i svoju zadaću na zemlji vrši na kraju sadašnjeg doba, dok posljednji sud i obnovu svega prepušta Bogu. S druge strane, Sin čovječji ističe božansku, nebesku, kozmičku osobinu eshatološkog izbavitelja. Bog ga otkriva na nebu, svoju zadaću vrši s nebeskog prijestolja i djeluje kao Božji izaslanik u posljednjem sudu i obnovi.

Pa ipak obje se ličnosti preklapaju. Prema Rowleyu one se nisu stopile sve do Isusova vremena; On se radije služio izrazom Sin čovječji nego izrazom Mesija (usp. Mk 14,61.62).⁹⁸ No do ovog stapanja vjerojatno je došlo ranije, kako se to čini iz naše literature. Zato Henokove prisporobe, koje prema Rowleyu ne spominju Mesiju,⁹⁹ pripisuju Sinu čovječjem osobine koje su inače određene za Mesiju, naime njegovu pravednost, mudrost, izbor od Boga, gospodstvo nad kraljevima svijeta koji mu se klanjaju. On je svjetlo neznabošcima (pogl. 48,4) i nazvan je Božjim pomazanikom (pogl. 48,10; 52,4). Isto tako Mesija, posebice u 2. Ezrinoj, čini se da se stapa sa Sinom čovječjim (Čovjekom iz mora), jer oboje naziva "Sin moj" (pogl. 7,28.29; 13,32.52). Zapravo upravo uvođenje privremenog mesijanskog kraljevstva prije uspostave budućeg doba, kao u 2. Ezrinoj 7,27.35., ukazuje na stapanje Mesijine eshatologije i eshatologije Sina čovječjeg; Mesija će odgovarati mesijanskom, a Sin čovječji budućem dobu. Vjerojatno je do nekog stapanja ovih dviju eshatoloških ličnosti došlo prije Isusova vremena.¹⁰⁰

Na kraju se može postaviti pitanje postoji li u našoj literaturi nekakva veza između Mesije ili Sina čovječjeg i sluge patnika. Ovo je pitanje dosta važno budući da Isus (Mk 8,30.31) svoje mesijanstvo identificira povezivanjem Sina čovječjeg sa slugom patnikom, što je izazvalo oštru reakciju Njegovih učenika. No u našim izvorima nema gotovo nikakve takve veze. Znamo da je stradanje uobičajeni element u eshatološkom izbavljenju, posebno kod svetih, i, bar u jednom slučaju, kod Mesije koji će prema 2. Ezrinoj 7,2 zajedno s cjelokupnim čovječanstvom umrijeti nakon četiri stotina godina mesijanskog doba.¹⁰¹ Međutim, nema dokaza da ovo stradanje vodi pobjedi niti na neki drugi način pospješuje djelo izbavljenja. Naprotiv, treba ga pripisati ovozemaljskoj naravi mesijanskog doba.

U sažetku rečeno pojavljuje se sljedeći nacrt apokaliptičke adventne nade. Sadašnje doba ne može dugo trajati. Njegovi upravljači mogu ulagati mnogo energije da bi dominirali i tlačili, ali će njihovi napori na kraju propasti – u stvari, upravo sile i vlasti u svijetu predstavljaju znak njegovog bliskog kraja. Apokaliptička adventna nada zato gleda negativno na sve zemaljske prilike

i nepovoljne okolnosti. Što je temelj takve nade? Odgovor nalazimo u konceptu dualizma koji je apokalipticima omogućio da s pouzdanjem najave kraj sadašnjeg doba imajući u vidu najmoćnije i najnesimpatičnije snage koje djeluju u svijetu.

Apokaliptička adventna nada ima dva središta. Prvo, ona naviješta dolazak mesijanske osobe koja ima svećenička i kraljevska obilježja. Ona će izbaviti sadašnje doba i osigurati mesijansko kraljevstvo usred ruševina svijeta koji se raspada. To je "zemaljsko" kraljevstvo kojemu je središte Jeruzalem, i ono je, bar prema nekim našim izvorima, privremene naravi. Drugo, ova nada očekuje advent nekog Sina čovječjeg koji će ustoličiti buduće doba. On je nebeska ličnost; njegovo je djelo izbavljenja kozmičke naravi. On se pojavljuje uz Boga, vrši posljednji sud i uvodi vječno buduće doba.

Ove dvije osobe, koje u apokaliptičkoj literaturi predstavljaju adventnu nadu, nisu u svemu različite već se u određenim elementima stapaju, tako da je čak moguće govoriti o jednoj adventnoj nadi s dva lica. No ipak moramo zadržati jasnu razliku između privremenog mesijanskog doba i budućeg vječnog doba, što je razlika koja prelazi u Novi zavjet i ranu kršćansku adventnu nadu.

Endnotes

- 1 Naša riječ apokalipsa potječe od grčke riječi *apokalupsis*, s istim značenjem.
- 2 Nehemija, posljednji politički vođa Judeje spomenut u Starom zavjetu, počeo je prema Nehemiji 13,6 svoj drugi mandat kao upravitelj tijekom druge polovice vladavine perzijskog kralja Artakserksa (465/4.–424/3.).
- 3 Pojmom dijaspore opisani su raspršeni Židovi, isprva u Babilonu (2 Kr 25,11), Perziji (Est 2,5.6) i u dalekoj Mediji (Tob 1,14). Mala kolonija živjela je na otoku Elefantini u Egiptu, a druge možda u Maloj Aziji (Jl 3,6). Tako tvrdi B. Reicke, *The New Testament Era* (Philadelphia, 1969), str. 241. Vidi i S. Safrai i M. Stern, urednici, *The Jewish People in the First Century* (Assen, 1974), str. 117-183.
- 4 O tome svjedoči banka Muraši i sinovi u Babilonu (G. Cardascia, *Les Archives de Murasu* [Pariz, 1951] i nezavisnost židovske kolonije na Elefantini (B. Porten, *Archives from Elephantine* [Berkeley, 1968]).
- 5 Tako Dn 1,6 i dalje; Est 2,15-18; Tobija 1,13.21 i dalje; Judita 10 i dalje; Ezra 7,6; Neh 1 i 2. O historijskom položaju Judite vidi Reicke, *The New Testament Era*, str. 24.31.
- 6 V. Tcherikover, *Hellenistic Civilization and the Jews* (New York, 1970), str. 7.
- 7 Ptolemej I (Soter) stekao je kontrolu nad Judejom poslije pobjede kod Gaze 312. pr. Kr. Ptolemej V izgubio je to područje u korist Antioha III (Sirijskog) nakon bitke kod Panija 200. pr. Kr.
- 8 Usp. Reicke, *The New Testament Era*, str. 471; Tcherikover, *Hellenistic Civilization*, str. 59 i dalje.
- 9 1. O Makabejcima 1; 2. O Makabejcima 4,13-15; 5-7.
- 10 1. O Makabejcima 2,23-28. Usp. Josephus, *Antiquities*, 12. 6.
- 11 Nije poznat točan proces kojim se židovsko društvo podijelilo u farizeje, esene i saduceje. Neki pripisuju razvoj farizeja društvenoekonomskim čimbenicima, drugi čisto religijskim potrebama. Usp. L. Finkelstein, *The Pharisees* (Philadelphia, 1938), sv. 2, str. 570-625; "The Origin of Pharisees" u *Pharisaism in the Making: Selected Essays* (New York, 1972), str. 175-186; I. Baeck, *The Pharisees and Other Essays* (New York, 1947), str. 3-50; G. F. Moore, *Judaism* (New York, 1958), sv.1, str. 56-71; Reicke, *The New Testament Era*, str. 71-75.

- 12 Herod I, 37. pr. Kr.- 4. po. Kr.; Arhelaj (Judeja i Samarija), 4. pr. Kr. – 6. po. Kr.; Herod Antipa (Galileja i Pereja), 4. pr. Kr. – 39. po. Kr.; Filip (Transjordanijska) 4. pr. Kr. – 34. po. Kr.; Agripa I, 37.–44.
- 13 Vidi B. H. Pfeiffer, *History of New Testament Times* (New York, 1949), str. 166-181; Tcherikover, *Hellenistic Civilization*, str. 269-295; Safrai i Stern, urednici, *The Jewish People*, str. 117-185.
- 14 Najpoznatiji takav slučaj zbio se u židovskoj zajednici u Aleksandriji u vrijeme Kaligule (37–41.). Usp. Philo, C. Flaccus i Embassy to Gaius; Josip Flavije, *Antiquities*, 18. 1.1. Vidi Safrai i Stern, urednici, *The Jewish People*, str. 464-503.
- 15 A apokrifima 2. Ezdra (4. Ezdra) (oko 100. po. Kr.) je apokaliptička, u pseudoepigrafima su to Jubileji (oko 100. pr. Kr.), 1. Henokova (oko 2. do 1. stoljeća pr. Kr.), *Oporuke dvanaestorice patrijaraha* (oko 1. stoljeća prije do 1. stoljeća po. Kr.), *Sibilina proročanstva* (oko 2. stoljeća pr. Kr. do 1. stoljeća po. Kr.), *Mojsijevo uzašašće* (oko 1. stoljeća po. Kr.), 2. Henokova (oko 1. stoljeća po. Kr.), 2. Baruhova (oko 100. godine po. Kr.), 3. Baruhova (oko 2. stoljeća), Salomonovi psalmi (oko 1. stoljeća po. Kr.), i kumranska knjižnica, posebno Ratni svitak (oko 2. do 1. stoljeća pr. Kr.). Standardni prijevod je R. H. Charles, *The Apocrypha and the Pseudoepigrapha of the Old Testament* (London, 1913), sv. II. Za kumranske rukopise od Mrtvog mora vidi G. Vermes, *The Dead Sea Scrolls in English* (Baltimore, 1962); T. H. Gaster, *The Dead Sea Scriptures*, 3. poprav. izdanje (New York, 1976); A Dupont-Sommer, *The Essene Writings from Qumran* (New York, 1973). Za opću uvodnu raspravu o cjelokupnoj apokaliptičkoj literaturi vidi D. S. Russell, *The Method and Message of Jewish Apocalyptic* (London, 1964), str. 36-69.
- 16 Usp. Russell, *Method and Message*, str. 104-139; K. Koch, *The Rediscovery of Apocalyptic*, SBT II/22 (London, 1972), str. 17-33.
- 17 H. R. Balz, "Anonymität und Pseudonymität in Urchristentum", *ZTK* 66 (1969), str. 403-436.
- 18 Vidi raspravu kod Russell, *Method and Message*, str. 127-139 i Koch, *Rediscovery of Apocalyptic*, str. 26, bilješka 21.
- 19 Usp. Russell, *Method and Message*, str. 130.
- 20 H. H. Rowley, *The Relevance of Apocalyptic*, novo i popravlj. izdanje (London 1963), str. 39 i dalje; Russell, *Between the Testaments* (London, 1960), str. 114 i dalje; *Method and Message*, str. 131-139.
- 21 Rowley, *Relevance of Apocalyptic*, str. 52.
- 22 Na primjer Iz 2,1-4; (Mih 4,1-5); Zah 14,1-21; usp. Dn 2,34 i dalje, 44 i dalje.
- 23 *Method and Message*, str. 286; usp. S. Mowinckel, *He That Comes* (Oxford, 1956), str. 267-279.
- 24 Na primjer 1. Henokova 46,5-8; 48,8 i dalje; 53,5; 62,9-12; usp. Dn 2,44; 7,12 i dalje; 2. Ezrina 11-13.
- 25 Različito nazvan "Satan" (1. Henokova 54,6), "Satanail" (knez Grigorija) (2. Hen 18,3), "stražari" (1. Hen 1,5), "đavao" (zli duh iz donjeg područja), "Sotona". "Sotomail" (2. Hen 31,3-5), "protivnik" (Adamova i Evina knjiga 17,1), "Azazel" (1. Hen 9,6 i dalje), "Mastema" (Jubileji 10,8), "Beliar" (pogl. 1,20).
- 26 Problem sadašnjeg zlog doba razmatran je u 2. Baruhovoj 14-19 i 2. Ezrinjoj 3-5; 6,35-7,25.
- 27 Na primjer 1. Hen 1,9 (usp. Jd 14,15); Levijeva oporuka 18; Judina oporuka 24; Sibilina proročanstva 3, 652-656; 5, 414 i dalje; 2. Baruhova 29,1-4; 40,1 i dalje; 70,9-73,7; 2. Ezra 7,26-30; Salomonovi psalmi 17,23; 18,8; Priručnik za stegu 9,1; Ratni svitak 22,1 i dalje.
- 28 Vidi bilješka 24.
- 29 Na primjer Sibilina proročanstva 3, 689-701.
- 30 Na primjer 1. Hen 1,9; 22,10 i dalje; 45,3 i dalje; 62,1-5. Usp. Komentar Habakuka 5,1-7.

- 31 Na primjer Judina oporuka 23; Sibilina proročanstva 3,689-701; 2. Baruhova 70,2 i dalje.
- 32 Na primjer 1- Hen 51; 90,33; 91,10-92,3; Šimunova oporuka 6,7; Zebulonova oporuka 10,2; Benjaminova oporuka 10,8; Sibilina proročanstva 4, 179-182; 2. Baruhova 30; 49-51.
- 33 Na primjer 1. Hen 10,17 i dalje, 19 i dalje; 25,6; Sibilina proročanstva 3, 741-759. 788-795.
- 34 Na primjer 1. Hen 90,30; Danova oporuka 5,10-13.
- 35 Na primjer 1. Hen 90,28 i dalje; Danova oporuka 5,12; Sibilina proročanstva 3, 702-709.
- 36 Na primjer Sibilina proročanstva 3, 710-731; Jubileji 23,26.
- 37 Sibilina proročanstva 3, 767; Josipova oporuka 19,12.
- 38 *Method and Message*, str. 291.
- 39 R. H. Charles (*The Apocrypha and the Pseudoepigrapha*, sv. II, str. 498), ovo razumije kao povratak na nebo. Međutim, Rowley (*Relevance of the Apocalyptic*, str. 120) je sklon razumijevanju koje povezuje "povratak Mesije" (2. Baruhova 30,1) s "otkrivenjem Mesije" (2. Baruhova 29,3) pa označava njegov povratak na zemlju. Usp. B. Violet, *Die Apokalypsen des Ezra und des Baruch in deutscher Gestalt* (Leipzig, 1924), str. 246. Moguće je razumjeti privremeni Mesijin odlazak između 2. Baruhove 29,3 i 30,1.
- 40 Tako latinski i arapski tekstovi. Sirijski ima "trideset godina", a kasniji arapski rukopisi "tisuću godina". Drugi rukopisi (etiopski i armenijski) izostavljaju spominjanje vremenskog razdoblja. Tridesetogodišnje razdoblje je vjerojatno kršćanska tradicija, unesena da odgovara dužini Isusova života. Tisućugodišnje kraljevstvo također može biti kršćanski umetak. Usp. Otk 20,3. Četiri stotine godine obično je povezano s Post 15,13 i Psalmom 90,15 i može se naći čak u rabinskom učenju. Usp. Charles, *The Apocrypha and the Pseudoepigrapha*, sv. II, str. 582. Vidi i J. W. Bailey, "The Temporary Messianic Reign in the Literature of Early Judaism", JBL (1934), str. 170-187.
- 41 Usp. E. Schweitzer, *Jesus* (Atlantam, 1971), str. 52-64; O. Cullmann, "The Return of Christ" u *The Early Church* (Philadelphia, 1956), str. 141-162; Bailey, "The Temporary Messianic Reign", str. 187.
- 42 F. Moore, *Judaism*, sv. II, str. 375 i dalje; H. L. Strack i P. Billerbeck, *Kommentar zum Neuen Testament* (München, 1926), sv. III, str. 823-827.
- 43 Ograničeni prostor nam ovdje ne dopušta takvo izlaganje.
- 44 Svijet se sastoji od dva razdoblja, "ovo doba" i "buduće doba". Vidi Mowinckel, *He That Comes*, str. 163-166; Russell, *Method and Message*, str. 266-271; John G. Gammie, "Spatial and Ethical Dualism in Jewish Wisdom and Apocalyptic Literature", JBL 93 (1974), str. 356-385.
- 45 2. Ezrina 4,16: "Ako dugo živiš, čudit će se; jer ovo doba brzo ide svome kraju." Usp. 2. Baruhova 20,1; 83,1.
- 46 2. Baruhova 85,10. Usp. 2. Ezrinu 14,10.
- 47 1. Hen 80,2-8; 2. Ezrina 14,10.
- 48 1. Hen 10,15; 93,9; 104,10; Komentar Habakuka 2,1-10; 8,16-9,7; 10,9-13.
- 49 2. Ezrina 4,27-30; 5,1-7; 2. Hen 66,6; Mojsijevo uzašaće 8,1.
- 50 1. Hen 90,6-12; Mojsijevo uzašaće 8,1-5.
- 51 Kittim u Komentaru Habakuka i Ratnom svitku su nesumnjivo Rimljani. Tako kaže F. M. Cross, mladi, u *The Ancient Library of Qumran*, poprav. izdanje (New York, 1960), str. 123 i dalje.
- 52 Bezbožni svećenik se naglašeno pojavljuje u Komentaru Habakuka. Na drugim mjestima je neprijatelj nazvan "Gog i Magog" (Sib. proroč., 3, 319.512), "kralj kraljeva" (Mojsijevo uzašaće 8,1), "zmaj" (Salomonovi psalmi 2,29-31), "posljednji vođa" (2. Baruhova 40,1), "onaj koga stanovnici zemlje ne

- očekuju” (2. Ezrina 5,6). Antikrist se pojavljuje u Izaijom uzašašću (4,2 i dalje) koje je kršćanskog podrijetla, ali je prema Charlesu (Danova oporuka 5,4-7) titula koja proizlazi iz identifikacije Dana sa Sotonom. Međutim, vidi Rowley, *Relevance of Apocalyptic*, str. 73.
- 53 Strack i Billerbeck, *Kommentar*, sv. IV, str. 989-994.
- 54 *Abrahamova oporuka* 17,19; 2. Hen 33,1.2. Usp. W. Rordorf, *Sunday* (Philadelphia, 1968), str. 48-51.
- 55 2. Ezrina 14,11.12. Usp. s viđenjem o dvanaest voda (2. Baruhova 53 i 54). Ovdje jedanaesta crna voda predstavlja današnje nesreće, dok dvanaesta bijela voda predstavlja obnovu Izraela nakon koje slijedi sud i buduće doba (pogl. 69 i 70). I 2. Ezrina 14,11 ukratko spominje podjelu povijesti svijeta na dvanaest dijelova. Devet i pol dijelova je već prošlo.
- 56 Usp. Strack i Billerbeck, *Kommentar*, sv. IV, str. 986-1015.
- 57 2. Baruhova 70,2.3. Usp. 2. Ezrina 5,1-2; 9,3; 1. Hen 99,5; Jubileji 23,19-21.
- 58 2. Ezrina 6,22; Sibilina proročanstva 3, 539-541.
- 59 “Bog će velika nebesa učiniti samovoljnima, velika će glad zavladati cijelom zemljom, pa će biti slična željezu.” (Sibilina proročanstva 3, 539.540). Usp. 2. Baruhova 27,6; 70,8; Jubileji 23,18; 2. Ezrina 6,22.
- 60 Vidi i Sib. proroč. 3, 804.
- 61 Vidi 2. Baruhova 27,10; 70,8.
- 62 Mojsijevo uzašašće 10,6; 2. Ezrina 6,24.
- 63 2. Ezrina 9,3; 2. Baruhova 27,7.
- 64 2. Ezrina 5,3.
- 65 2. Ezrina 5,4; Mojsijevo uzašašće 10,5; Sib. proroč. 3, 802.803.
- 66 Usp. 2. o Makabejcima 5,1-4.
- 67 1. Hen 99,4.5; 100,1.2.
- 68 Doslovno “onaj koji je divan savjetom, moćni Bog” Usp. Iz 9,6. Vidi Gaster, *The Dead See Scriptures*, str. 143, bilješka 8. Usp. Ratni svitak 1,12; Mojsijevo uzašašće 8,1; Jubileji 23,13.
- 69 Usp. Mowinckel, *He That Commeth*, str. 155 i dalje.
- 70 Isto, str. 123. Usp. A. Bentzen, *King and Messiah* (London, 1955), str. 37; H. Ringgren, *The Messiah in the Old Testament*, SBT I/18 (London, 1956), str. 23 i dalje.
- 71 Mowinckel, *He That Commeth*, str. 156.
- 72 Jubileji; 1. Hen 1,39; 91-194; Mojsijevo uzašašće; 1. Baruhova; 2. Baruhova. Vidi Russell, *Method and Message*, str. 309.
- 73 Tako Charles, *The Apocrypha and the Pseudoepigrapha*, sv. II, str. 294. Usp. Rowley, *Relevance and Apocalyptic*, str. 69 i dalje. Za potpuniju raspravu o problemu levitskog Mesije vidi Russell, *Method and Message*, str. 310-316.
- 74 Charles (*The Apocrypha and the Pseudoepigrapha*, sv. II, str. 334, bilješka 10) smatra riječi u zagradi unošenjem u tekst u kojem je “pleme” u jednini. Isto tako Damaštanski dokument ima jedninu za Mesiju od Arona i Izraela. Vidi u nastavku teksta.
- 75 Usp. M. de Jonge, “Christian Influence in the Testaments of the Tvele Patriarchs”, NT 4 (1960), str. 199-205.
- 76 Salomonovi psalmi 17,23; 2. Ezrina 12,32. Na drugim je mjestima Sin Božji. 1. Hen 105,2; 2. Ezrina 7,28.29; 13,32.37.52; 14,9. Usp. Ps 2,7 gdje je kraljev sin usvojen kao Božji sin.
- 77 Jubileji 31,18; Sib. proroč. 3, 49.

- 78 Sib. proroč 3, 625; 5, 108; Judina oporuka 24,1.
- 79 Ovaj izraz nalazimo u Sib. proročanstvima 5, 414.
- 80 Šimunova oporuka 7,1 i dalje. Usp. Naftalijevu oporuku 5,3-5; 6,6; 8,2; Šimunovu oporuku 5,5,6; Danovu oporuku 5,4,7.
- 81 Tako M. de Jonge, "Christian Influence", str. 213 i dalje. Svrha kršćanskih dodavanja s obzirom na dvojicu Mesija ukazivalo bi na to da je Isus Krist bio svećenik i kralj.
- 82 Vidi A. S. van der Woude, *Die messianischen Vorstellungen der Gemeinde von Qumran* (Assen, 1957); R. E. Brown, "The Messianism in Qumran", CBQ 19 (1957), str. 53-82; K. G. Khun, "The Two Messiahs of Aron and Israel" u K. Stendhal, urednik, *The Scrolls and the New Testament* (New York, 1957), str. 54-64; M. Black, *The Scrolls and Christian Origins* (New York, 1961), str. 145-163.
- 83 *Manual of Discipline* 9,10 i dalje. Pojavljuju se zajedno s prorokom, možda Mesijinim pretečom, ali svakako i kao eshatološke osobe. Ovo je navelo L. H. Silbermana da triumvirat (prorok, svećenik i kralj) prikaže kao skrivenu eshatologiju. Oni su osobe koje će učiniti kraj sadašnjoj nezadovoljavajućoj situaciji u zajednici, ali nisu striktno eshatološke ličnosti. "The Two Messiahs of the Manual of Discipline", VT 5 (1955), str. 77-82.
- 84 *Manual of Discipline fo the Future Congregation* 2, 11-22; Formulary of Blessins 2, 22-28; 5, 20-29.
- 85 "The Two Messiahs of Aron and Israel", str. 59 i dalje. Usp. Russell, *Method and Message*, str. 321.
- 86 Vidi R. E. Brown, "The Teacher of Righteousness and the Messiah(s)" u M. Black, urednik, *The Scrolls and Christianity* (London, 1969), str. 42.
- 87 Uz svećenika i Mesiju (zvijezda iz Jakova) očekivan je i prorok.
- 88 Spominjanje "Davidova izdanka i tumača Zakona" je komentar na 2. Samuelovu 7,11-14.
- 89 Na Izajju 11,1-4 (fragment D, 1-8).
- 90 Ratni svitak 2,1; 15,4 i dalje. Usp. 5,1.
- 91 Pravedni učitelj (osnivač zajednice) nije vjerojatno bio svećenik (kao njegov protivnik Bezbožni svećenik). Tako Cross u *The Ancient Library of Qumran*, str. 128. Vidi Damaštanski dokument 6,2-11; Komentar Habakuka 2,1-10; 11,4-8.
- 92 O. Cullmann, *Christology in the New Testament*, poprav. izdanje (London, 1959), str. 116-118.
- 93 Vidi Mowinkel, *He That Commeth*, str. 427-431; F. H. Borsch, *The Son of Man in Myth and History* (London, 1967), str. 55 i dalje.
- 94 Tekst glasi "ti si Sin Čovječji". Za Charlsa je ova identifikacija tako problematična da je prepravio tekst, pa glasi "to je Sin Čovječji" (*The Apocrypha and the Pseudoepigrapha*, sv. II, str. 237). Mowinkel (*He That Commeth*, str. 443) smatra da je Henok Sin čovječji u običnom smislu, odnosno da jednostavno znači «čovjek».
- 95 Usp. T. W. Manson, *The Teaching of Jesus* (Cambridge, 1963), str. 227 i dalje; "The Son of Man in Daniel, Enoch, and the Gospels", BJRL 32 (1950), str. 171-193.
- 96 Vidi Russell, *Method and Message*, str. 352.
- 97 Borsch, *The Son of Man in Myth and History*, str. 152.
- 98 *Relevance of Apocalyptic*, str. 32,33.
- 99 Isto, str. 61 i dalje.
- 100 Usp. W. F. Albright, *From the Stone Age to Christianity* (New York, 1957), str. 378-380; Russell, *Method and Message*, str. 331-334; M. F. Stone, "The Concept of the Messiah in IV Ezra" u J. Neusner, urednik, *Religions in Antiquity*, Numen Suppl. 14 (Leiden, 1968), str. 295-312; B. Lindars, "Re-enter

the Son of Man”, NTS 22 (1976), str. 52-60.

- 101 Etiopski manuskript 2. Ezrine mjesto “moj sin” ima “moj sluga”, što je sasvim moguće. Vidi Russell, *Method and Message*, str. 333; Stone, “The Concept of the Messiah in IV Ezra”, str. 303.

SUMMARY

The Advent Hope in Apocalyptic Literature

Apocalypse, from which *apocalyptic* is derived, means “revelation” or “disclosure.”¹ It is a word that generally serves to characterize certain Jewish and Christian religious literature from approximately the years 200 B.C. TO A.D. 100. True to its name, apocalyptic literature is preoccupied with the revelation, or disclosure, of future events taking place in the world. Prominent among these events are the arrival of the Messiah and the establishment of the kingdom of God. Consequently, a symposium volume dealing with the advent hope in Scripture and history must take account of the apocalyptic literature.

Key words: *Advent-Hope; Apocalyptic-Literature; Messiah; The-Son-of-Man; Jewish-Literature; Christian-Literature*

Izvornik: Niels-Eric Andreassen. “The Advent Hope in Apocalyptic Literature.” U *Advent Hope in Scripture and History*, Edited by V. Nørskov Olsen, Washington, D.C.: Review and Herald Publishing Association, 1987. (pp. 31-45)

Prijevod: Hinko Pleško

